

МАКСАКОВА Руслана,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»

ОБМЕЖЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ МЕЖ ТА СУДОВОГО ЗАХИСТУ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України та запровадження правового режиму воєнного стану актуалізували питання допустимості обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина. Серед усього комплексу прав, які можуть бути обмежені в умовах воєнного стану, особливе місце займають виборчі права, реалізація яких безпосередньо пов'язана із забезпеченням народного суверенітету, принципу народовладдя та демократичної легітимності органів публічної влади.

Відповідно до ч. 1 ст. 38 Конституції України громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [1]. Разом із тим, положення ч. 2 ст. 64 Конституції України допускають можливість обмеження окремих прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану, оскільки виборчі права не включені до переліку прав, які не можуть бути обмежені навіть в умовах дії надзвичайних правових режимів [1].

На реалізацію зазначених конституційних положень ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює заборону проведення виборів Президента України, виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування під час дії воєнного стану [2]. Однак саме в контексті заборони проведення президентських виборів виникає низка складних конституційно-правових проблем, які

потребують наукового осмислення та відповідної реакції з боку Конституційного Суду України (далі - КСУ).

Слід звернути увагу, що Конституція України містить пряме положення щодо продовження повноважень Верховної Ради України в умовах воєнного або надзвичайного стану. Так, відповідно до ч. 4 ст. 83 Конституції України, у разі закінчення строку повноважень парламенту під час дії воєнного чи надзвичайного стану його повноваження продовжуються до дня першого засідання новообраної Верховної Ради України після припинення відповідного правового режиму [1]. Таким чином, Конституція прямо допускає непроведення чергових парламентських виборів у період дії воєнного стану.

Натомість щодо президентських виборів аналогічного конституційного механізму не передбачено. Відповідно до ч. 5 ст. 103 Конституції України чергові вибори Президента України проводяться в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України, а згідно з п. 7 ч. 1 ст. 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України належить призначення виборів Президента України у строки, передбачені Конституцією України [1].

Таким чином, системний аналіз положень Основного Закону свідчить про існування різного конституційного режиму регулювання парламентських та президентських виборів в умовах воєнного стану. Якщо стосовно парламентських виборів Конституція прямо передбачає можливість продовження повноважень парламенту без проведення виборів, то стосовно президентських - подібних винятків Основний Закон не містить.

Особливого значення у цьому контексті набувають правові позиції КСУ. Так, у Рішенні від 12 травня 2009 року № 10-рп/2009 КСУ наголосив, що забезпечення встановленої Конституцією періодичності виборів Президента України має визначальне значення для функціонування демократичної держави та її республіканських засад [3]. У Рішенні від 15 травня 2014 року № 5-рп/2014

КСУ зазначив, що п'ятирічний строк є єдиним конституційно визначеним строком, на який обирається Президент України [4].

За таких умов виникає питання щодо відповідності Конституції України положень ч. 1 ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» саме в частині заборони проведення президентських виборів. На відміну від парламентських та місцевих виборів, щодо яких законодавством передбачені механізми заміщення виборних органів без проведення виборів, конституційний механізм функціонування інституту Президента України побудований на принципі виключно конституційного визначення строку його повноважень та порядку їх реалізації.

Водночас проблема обмеження виборчих прав у період воєнного стану не може розглядатися виключно крізь призму формального нормативного регулювання. Йдеться також про забезпечення балансу між потребами національної безпеки та принципами конституційної демократії. В умовах тривалого воєнного стану особливої актуальності набуває питання збереження демократичної легітимності публічної влади, що безпосередньо пов'язано з реалізацією принципу народного суверенітету, закріпленого у ст. 5 Конституції України [1].

Науково-практична значущість окресленої проблематики полягає також у необхідності вироблення конституційно допустимих механізмів функціонування органів державної влади в умовах тривалих надзвичайних правових режимів. Очевидно, що сучасне конституційне регулювання не містить достатньо чіткого механізму заміщення Президента України у випадку неможливості проведення виборів протягом тривалого часу внаслідок воєнного стану.

У зв'язку з цим важливого значення набуває діяльність КСУ як єдиного органу конституційної юрисдикції України, до повноважень якого належить вирішення питання щодо конституційності законів та інших правових актів. Саме конституційне провадження могло б забезпечити належне офіційне тлумачення

співвідношення положень ст. 64, ст. 83, ст. 85 та ст. 103 Конституції України в аспекті допустимості обмеження виборчих прав на президентських виборах під час дії воєнного стану.

Отже, обмеження виборчих прав в умовах воєнного стану повинно здійснюватися виключно в межах, прямо визначених Конституцією України, із дотриманням принципів верховенства права, правової визначеності та пропорційності. Якщо щодо парламентських та місцевих виборах конституційно допустимі обмеження випливають із системного аналізу положень Основного Закону та чинного законодавства, то заборона проведення президентських виборів залишається дискусійною з точки зору її конституційності та потребує належного судового захисту і офіційної правової позиції Конституційного Суду України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. URL: Законодавство України (дата звернення: 20.05.2026).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: Законодавство України (дата звернення: 20.05.2026).
3. Рішення Конституційний Суд України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 17 Закону України «Про вибори Президента України» та Постанови Верховної Ради України «Про призначення чергових виборів Президента України» від 12 травня 2009 року № 10-рп/2009. URL: Законодавство України (дата звернення: 20.05.2026).
4. Рішення Конституційний Суд України у справі за конституційним поданням 101 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положень частин першої, п'ятої статті 103 Конституції України у системному зв'язку з пунктом 16 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України (справа про строк, на який обирається Президент України) від 15 травня 2014